

Gammel Estrup – Herregårdsmuseet i 2015

Af museumsdirektør Britta Andersen

2015 blev året, hvor museet fik sit internationale gen-
nembrud! I oktober var 40 forskere og formidlere fra
museer og universiteter i syv europæiske lande sam-
let på Gammel Estrup. Anledningen var Dansk Cen-
ter for Herregårdsforsknings satsning på Europa og
europæiske herregårde via konferencen *European
Encounters – Estates and Landscapes*. I forbindel-
se med konferencen blev netværket ENCOUNTER
(European Network for Country House and Estate
Research) dannet. En styregruppe bestående af re-
præsentanter fra England, Tyskland, Holland, Sve-
rige, Norge og Danmark blev nedsat – med Gammel
Estrup ved roret. Konferencen og netværksarbej-
det var støttet af Region Midtjylland, Aarhus 2017
og Nordisk Kulturfond. Netværket har planlagt en
større, international EU-ansøgning med fokus på de
mindre herregårde og to konferencer, dels en i York i

*Gammel Estrup – Herregårdsmuseet markerede i 2015 ju-
bilæet for grundlovsændringen af 1915, hvor kvinder og
tjenestefolk fik valgret. Det blev blandt andet fejret med et
storstilet grundlovs-møde 5. juni, hvor der var talere af både
stærke kvinder og lokale politikere.*

Foto: Gammel Estrup – Herregårdsmuseet.

2016, dels en på Gammel Estrup i 2017. Forsknings-
centeret og museet ser frem til dette nye samarbejde
med forventning og glæde!

En anden milepæl i 2015 var en stor udendørs
satsning, nemlig fejringen af grundloven af 1915 og
dermed 100-året for kvinder og folkeholds stemme-
ret. Til lejligheden stillede tre markante talere op. Det
var henholdsvis konkurrencekommissær Margrethe
Vestager, der talte om kvinder i politik, økonomi-
professor Nina Smith, som talte om kvinders bidrag
til økonomien, og professor Birgitte Possing, der for-
talte om nogle af demokratiets markante kvinder.
Men også næstformand i Region Midtjylland Bente
Nielsen, Norddjurs Kommunes borgmester Jan Pe-
tersen og Randers' borgmester Claus Omann Jensen
kom med input til debatten. Endelig var museets be-
styrelsesformand – og formand for Region Midtjyl-
land – Bent Hansen også på talerstolen for en kort
bemærkning. 1.200 glade tilhørere mødte op for at
fejre dagen i slotshaven i strålende solskin og højt
humør, og Region Midtjylland og Norddjurs Kom-
mune ydede økonomisk støtte og opbakning til det
succesrige arrangement.

I vinterferien blev fokus rettet mod adelens fascination af silhuetter i 1700- og 1800-tallet. Blandt andet ved hjælp af den nyanskaffede pantograf, som var datidens avancerede tegneredskab, kunne alle forsøge sig med silhuetkunsten og få et vellignende selvportræt med hjem.

Foto: Gammel Estrup – Herregårdsmuseet.

Ferieaktiviteter og formidling for børn

Traditionen tro tilbød Gammel Estrup – Herregårdsmuseet en række oplevelser, aktiviteter og læringstilbud gennem 2015, og i alle folkeskolens ferier var der således særlige aktiviteter for børn og barnlige sjæle.

I påskeferien knyttede ferieaktiviteterne an til museets satsning på *Kvindernes Herregård*. Rampe-lyset blev drejet hen mod renæssancens stærke adels-

kvinder, og i det velbesøgte smykkeværksted kunne man fremstille smykker med inspiration fra renæssancens mode.

Sommerferiens aktiviteter var et led i satsningen *De glemte arbejdere – herregårdens jordløse landarbejderklasse*, der er støttet af Arbejdsmarkedets Feriefond. Fokus blev rettet mod herregårdenes talrige arbejdere og historien om, hvordan træ førhen anvendtes til fremstilling af redskaber, husgeråd og legetøj. Alle børn kunne være med til at fremstille deres eget legetøj af træ i et særligt snitteværksted, som havde åbent alle dage i skolernes sommerferie.

Efterårsferien var som vanligt en travl og velbesøgt uge på museet, hvor der både i *Herregårdskøkkenet* og *Orangeriet* var fokus på herregårdene som selvforsynende enheder ved indgangen til det forrige århundrede. Arrangementerne var velbesøgte med 3.492 børn og voksne gæster i løbet af den uge, ferien varede. Det bekræftede museet i, at den bredt formidlende linje, som museet har ført de seneste 15 år, også er blevet bemærket af offentligheden og giver positive resultater besøgmæssigt.

I hele julemåneden emmede museet af julestemning, og særligt ved det store brændekomfur i *Herregårdskøkkenet* duftede der brunt og brændt fra de mange undervisningsforløb, som omhandlede julens bagværk i herregårdshistorisk perspektiv. I de sidste tre adventsweekender inviterede museet hele familien indenfor i herregårdens julebageværksted, hvor alle kunne være med til at fremstille kagemænd og kagekoner, som husjomfruen *Ottillie Olesen* ville

have gjort det for 100 år siden. I *Skovarbejderhuset* blev der også pyntet op og fejret jul, som man ville have gjort det i et landarbejderhjem anno 1930. På selveste juleaften indtog en modig lokal familie huset, hvor der blev fejret jul i petroleumslampens skær med flæskesteg stegt i det lille brændekomfur og natten tilbragt i de 2 værelser ovenpå, hvis eneste varmekilde er skorstenen nedefra!

Ud over de mange aktiviteter i ferierne kunne museet – takket være projektstøtte fra private fonde og sponsorer – også tilbyde en lang række undervisningstilbud til børn og unge. I skoleåret 2014/2015 oplevede museet således en fremgang i skoler og dagtilbuds anvendelse af museets læringstilbud sammenlignet med året før. Omkring 700 børn gæstede museet i forbindelse med fastlagte formidlingsforløb, mens endnu flere skoleklasser og daginstitutioner gæstede museet på egen hånd.

Denne fremgang skyldtes blandt andet museets deltagelse i det tværmuseale, nationale netværk *Museumsundervisning for børn med særlige behov*. Netværksprojektet var støttet økonomisk af Slots- og Kulturstyrelsen, hvilket gav museet mulighed for at tilbyde gratis specialdesignede forløb målrettet børn i specialskoler og specialklasser, hvor eleverne – gennem konkrete og fysisk aktiverende tiltag – lærte om herregårdshistorien gennem tiden. Resultaterne fra netværksprojektet viste, at der er et stort potentiale i særligt tilrettelagte museale undervisningsaktiviteter, og disse resultater vil i 2016 blive publiceret som et led i projektets afslutning.

Der duftede brunt og brændt i bageværkstedet, hvor børn de sidste tre adventsweekender kunne bage lækre peberkager efter gammel opskrift. Foto: Gammel Estrup – Herregårdsmuseet.

Året bød også på en række særlige aktiviteter for børn i lokale børnehaver og skolefritidsordninger under titlen *Dannelsesspejlet – museet som inkluderende, engagerende og dannende instans*. I sommeren og efteråret dannede *Skovarbejderhuset* således ramme om lærerige og sanselige aktiviteter, der havde til formål at stimulere de mindstes gryende historiebevidsthed og fornemmelse af at være historisk dannede individer. Den historiske urtehave ved *Skovarbejderhuset* og hele den omkringliggende herregårdsskov blev dermed omdannet til et sanseligt udendørs læringsrum, hvor børnene smagte på historiske råvarer og retter fra den danske landarbejderhistorie og prøvede kræfter med det hårde arbejde som skovarbejder i herregårdenes vidtstrakte

skovområde. Projektet blev muliggjort med støtte fra Knud Højgaards Fond, Norddjurs Kommune samt Slots- og Kulturstyrelsen.

Museets tætte samarbejde med gymnasierne i lokalområdet under foreningen *Intrface* resulterede i 2015 i ekstra aktivitet, da museet udviklede og gennemførte et undervisningsforløb i samarbejde med Paderup Gymnasium, hvor eleverne arbejdede med innovative løsningsforslag på cases i museets formidling.

Endelig tilbød Gammel Estrup – Herregårdsmuseet i slutningen af 2015 en række særlige undervisningsforløb målrettet børn i lokalområdets asylcentre. Det nye, populære tiltag, der blandt andet omfattede et historisk bageværksted og gamle lege, havde til formål at aktualisere dansk kulturarv og formidle dansk kultur for begyndere.

Arrangementer

I løbet af 2015 præsenterede Gammel Estrup – Herregårdsmuseet en bred vifte af særarrangementer, foredrag, koncerter, teaterstykker og events. Flere af årets store satsninger og arrangementer var en markering af jubilæet for grundlovsrevisionen i 1915, hvor både kvinder og tjenestefolk fik stemmeret. På selve Grundlovsdag dannede parken ramme om et stort anlagt grundlovsmøde, hvor godt 1.200 gæster i strålende sol overværede de tre kvindelige hovedtalere Margrethe Vestager, Birgitte Possing og Nina Smith. Der var ligeledes indlæg af en række fremtrædende lokale politikere, og i parken tog Mar-

grethe Vestager det første spadestik ved plantningen af en kvinde-eg, hvorefter der blev nedgravet en tidskapsel med effekter og udsagn, der knytter an til demokratiet. Region Midtjylland og Norddjurs Kommune ydede den nødvendige økonomiske støtte til arrangementet.

Mors Dag stod igen i de stærke kvinders tegn med arrangementet *Kvindernes Herregård*, der bød på kunstfærdige opsætninger af historiske frisurer og en „omvendt striptease“, der viste kvindemodens udvikling fra inderst til yderst. For dem, der ville vide mere, blev der i efteråret arrangeret en foredragsrække med fire foredrag under den fælles overskrift *Fruentimmere og Folkehold* – fire foredrag, der stillede skarpt på flere af de grupper, der med grundlovsrevisionen i 1915 blev tildelt valgret.

Året rundt arrangerede Gammel Estrup – Herregårdsmuseet en række andre temadage, der blandt andet satte herregårdens kulturmiljø og arbejdskraft i centrum. Den 1. maj blev *Arbejdernes Internationale Kampdag* markeret med et særarrangement i *Skovarbejderhuset* i Lunden, hvor man gennem levendegørelse og snitteværksted kunne opleve, hvordan tilværelsen formede sig for herregårdsskovens arbejdere for knap 100 år siden. På den traditionsrige *Jagtdag* dannede herregårdens borggård ramme om bukketræf og vildtparade, hvor godt 100 jægere var mødt frem til kåringen af årets buk. På *Sporenes Dag* blev der inviteret på en kulturhistorisk vandring, hvor man kunne stifte bekendtskab med de mange spor fra fortidens levede liv og anvendelsen

Det var i strålende solskin og med højt humør, konkurrencekommissær Margrethe Vestager tog første spadestik til Gammel Estrups kvinde-eg på Grundlovsdag 2015. Foto: Jørgen Vest.

af herregårdsskoven gennem tiden. Samme dag var Gammel Estrup start og mål for den årlige *Familietriatlon* arrangeret af AktivGruppe NorddjursVest, hvor lokalområdets familier kunne dyste i blandt andet cykling og sejlads i det smukke landskab. Både i forbindelse med *Naturens Dag* og *Kulturnat Djurs-*

land dannede *Skovarbejderhuset* i Lunden ramme om arrangementer, hvor skovens råvarer og skovens folk var i centrum.

Årets store enkeltstående formidlingssatsning var traditionen tro *Gammel Estrup Herregårdsmarked*, der er Danmarks eneste 1700-tals marked med salgs-

Et af årets helt nye tiltag var at tilbyde overnatninger til museets gæster i Skovarbejderhuset. I sommerens løb tog flere modige familier derfor udfordringen op og prøvede i nogle dage kræfter med tilværelsen som skovarbejder anno 1930. De overnatendes oplevelser med i bogstavelig forstand „at leve sig ind“ i historien til en tilværelse uden indlagt vand og el – og med das udenfor i skoven – blev delt med forbipasserende gæster, som blev budt på kaffe fra madam Blå fra brændekomfuret og en snak om fortid og nutid og livet som skov- og landarbejder. Foto: Gammel Estrup – Herregårdsmuseet.

og madboder, gamle håndværk, gøgl og musik og både adelsfolk og bønder i tidstypiske dragter. I år var markedets særlige tema Krig og soldater i 1700-tallet, og man kunne blandt andet prøve kræfter med fortidens våben i fægteworkshoppen i parken og overvære et regiment soldater slå lejr og affyre gamle musketter og kanoner.

Blandt de tilbagevendende publikumssucceser var *Allehelgensaften* den 31. oktober, hvor herregårdens dunkle sale og kælderhvelvinger genlød af spørgeshistorier og sagn med tilknytning til herregården, og hvor haven som noget nyt var åben med fokus på „mørkets magter“ og dermed et godt gys til de allermodigste.

Herregårdens stemningsfulde sale lagde i 2015 også rum til en række teaterstykker og koncerter. Danmarks mindste egnsteater, *Ofelias Riddere*, opførte Gustav Wieds klassiker *Skærmysdler i Riddersalen*. Fausing og Auning Kirker stod igen bag en række *aften- og musikgudstjenester* i herregårdens smukke kapel, mens *Randers Kammerorkester* spillede sin årlige slotskoncert i *Riddersalen*. Den klassiske guitarist *Mille Bureau* tog publikum med på en musikalsk rejse til Spanien med et koncertforedrag med både billeder og musik.

Året blev rundet af med *Jul på Gammel Estrup* med aktiviteter og oplevelser for hele familien. Herregården blev smukt pyntet op til *Jul for herskab og tjenestefolk anno 1918* i den engelske stil med overdådige dekorationer af gran og blomster. I alle adventsweekender var der særlige værksteder for

børn, kaffestuer, dans om juletræet, korkoncerter og salg af juletræer og *luthendrank* – forløberen for vore dages gløgg, det vil sige varm rødvin med krydderier. Husjomfruen lavede julesul og julebag i *Herregårdskøkkenet* og fik selskab af både de lokale herregårdsfruer Anna von Lowzow og Anne Sophie Gamborg og TV-mesterbageren Micki Cheng, der prøvede kræfter med historiske bageopskrifter.

En stor del af æren for, at Gammel Estrup – Herregårdsmuseet har mulighed for at afholde så talrige og omfattende arrangementer, tilkommer museets store og engagerede *frivillignetværk*. De aktive medlemmer i netværket var en uvurderlig ressource ved afviklingen af de store arrangementer som *Herregårdsmarkedet* og *Jul på Gammel Estrup*. Her kunne man møde dem som for eksempel tjenestefolk til servering af forfriskninger, som adelige iført museets overdådige historiske dragter, som husjomfruer i *Herregårdskøkkenet* eller som de utrættelige brandvagter, der muliggjorde at gøre atmosfæren på herregården ekstra stemningsfuld med levende lys. De mange frivillige bidrog også året rundt til at skabe liv og dialog på herregården, i *Skovarbejderhuset* og i haven. Museets besøgende kunne året igen nem opleve de kreative og dygtige frivillige i blomsterværkstedet og systuen og der få en snak om deres arbejde og tilknytning til herregården.

Udstillinger

I anledning af 100-året for kvinders valgret i 1915 satte museet året igennem ekstra fokus på her-

Udstillingen På sporet af herregårdens kvinder fortalte både grevindernes og tjenestepigernes historie. Chokoladepigen. Maleri af Jean-Etienne Liotard (1702–1789). Gengivet fra Wikimedia Commons.

regårdens kvinder – høj som lav. Traditionelt set har det været mændene, der har været fokus på i herregårdens verden, mens kvinderne oftest har indtaget en mere tilbagetrukket rolle. Men Gammel Estrups lange historie har også budt på en række interessante kvindeskæbner. Disse kvindeskæbner havde museets fagpersonale fundet frem til gennem forskning og undersøgelser, og med åbning af særudstillingen *På sporet af herregårdens kvinder* blev projektøren derfor for en stund rettet mod nogle af disse kvinders historie. De besøgende kunne således følge et spor gennem huset, hvor der ved udvalgte malerier og fotografier blev fortalt en udfoldet historie om den kvinde, man kunne se på portrættet. Rygtet om museets satsning på kvinders historie nåede også ud over landets grænser, helt til Ungarn, hvorfra *Det Skandinaviske Hus* henvendte sig med henblik på et samarbejde omkring satsningen, da de havde et tilsvarende fokus der i anledning af 100-året, dog særligt med henblik på kvinders ligestilling og velfærd. Det blev til et samarbejde om en virtuel udstilling, hvor museets særudstilling *På sporet af herregårdens kvinder* blev vist på deres hjemmeside og via Facebook. Alle tekster blev oversat til ungarsk, og fotos af alle udstillede malerier og fotografier sendt til Ungarn. Det var med andre ord et spændende og effektivt samarbejde på tværs af landegrænser – fantastisk, at den slags så let lader sig gennemføre takket være internettet! Jyllands-Postens Fond støttede såvel udstillingen som nogle af de mange tilknyttede aktiviteter, museet gennem-

førte i anledning af 100-året for grundloven af 1915 og dermed kvinder og folkeholds stemmeret.

Et par måneder senere, fredag den 26. juni, slog museet dørene op til en udstilling, der havde fat i den mere traditionelle vinkel på herregårdens historie, nemlig den maskuline, med titlen *Herrernes Herregård – Billard og cigarer på Gammel Estrup*. To rum på 2. sal i sydføljen var forinden blevet gennemgribende restaureret og indrettet som typiske herreværelser fra midten af 1800-tallet. Til grund for istandsættelsen og nyformidlingen af herregårdslivet i perioden 1830-60 lå dels et forskningsprojekt, som ph.d. Dorte Kook Lyngholm havde udført, dels omfattende undersøgelser af huset og perioden, som museumsinspektør Marie Aaberg Andersen havde stået for. De to rum – henholdsvis *Billardsalen* og *Tårnværelset* – blev i forbindelse med istandsættelsen indrettet som datidens typiske herreværelser, der oftest var beliggende i periferien, som her på Gammel Estrup, hvor de lå øverst oppe, på 2. sal i sydføljen. I datidens samfund kunne herrernes aktiviteter være højlydt og støjende. Desuden var de som regel indhyllet i tobaksrøg, så hensynet til damerne begrundede placeringen. Måske har hensynet til herrernes egne muligheder for en friere udfoldelse også haft en betydning. Datidens godsejere var nemlig hårdt prøvede landmænd, familiefædre og ægtemænd, konge- og nationstro embedsmænd og mod slutningen af perioden også det nye demokratiske systems politikere og kunne derfor nok have brug for at trække sig tilbage og være sammen under lidt friere

og mere private forhold. I forbindelse med udstillings-åbningen kunne gæsterne som noget helt særligt spille både billard og kort samt – ikke mindst – nyde en cigar, som venligst var stillet til rådighed for arrangementet af Scandinavian Tobacco Group. Selve restaureringen og nyindretningen nød økonomisk støtte fra Augustinus Fonden, C.A.C. Fonden, Ernst og Vibeke Husmans Fond, Grosserer, konsul N.C. Nielsens Fond til støtte af Almennyttige Formål, Inge og Asker Larsens Fond og Knud Højgaards Fond. De mange fondes bidrag betød, at resultatet kunne gennemføres på det bedste faglige grundlag, hvilket igen affødte, at museet efterfølgende har modtaget mange positive tilkendegivelser fra publikum, når de har besøgt de nye rum i udstillingen.

Sommeren over kunne de besøgende på museet nyde tekstilkunstner Maja Høghs utraditionelle fortolkning af Gammel Estrups historie gennem hendes vægtæpper, som blev udstillet i det ene af havens to orangerier. Udstillingen varede fra begyndelsen af juli til slutningen af september. Maja Høgh havde taget udgangspunkt i *Riddersalens* otte vævede tapeter fra omkring 1700 og havde på den baggrund vævet syv nye tæpper, som på en ny og anderledes måde fortolkede Gammel Estrups og ejerslægtens historie. Som tekstilkunstner har Maja Høgh primært arbejdet med strikkede vægtæpper, som har været udstillet flere steder i Danmark såvel som i resten af Europa. Denne særlige kunstart, som Maja Høgh selv har udviklet, gav et spændende modspil til traditionelle vægtapeter og kunne måske samtidig give nye perspektiver til begge typer vægbeklædning. Til-

taget – med titlen *Gentænkte Gobeliner* – var en del af Aarhus som Europæisk Kulturhovedstad i 2017.

Traditionen tro åbnede museet også en ny version af juleudstillingen i den første adventsweekend. Omdrejningspunktet var – som de øvrige år – *Jul på Gammel Estrup anno 1918*. Netop på dette tidspunkt overgik herregårdens daglige drift fra den gamle grevinde Christiane Caroline Munk (1830-1918) til sønnen Christen lensgreve Scheel (1853-1926). Samtidig var det også året for afslutning af 1. Verdenskrig, som naturligvis markerede nye tider for hele Europa. Mange danskere har på det seneste fulgt denne udvikling i den populære engelske TV-serie *Downton Abbey*, og det var derfor naturligt at tage udgangspunkt i denne kendte referenceramme, når herregården for alvor skulle pyntes op til jul. Som man sikkert kan forestille sig, er det et omfattende arbejde at pynte hele hovedbygningen op og få alle sale og gemakker til for alvor at signalere jul – en indsats, som kun blev muliggjort med hjælp fra museets dygtige og dedikerede frivillige, mere præcist *Blomstergruppen*, som året igennem endvidere havde sørget for, at der så godt som altid stod friske, smukke blomster og dekorationer i den permanente udstilling. Til årets juleudstilling hørte naturligvis også det store juletræ i *Riddersalen* med levende lys og pynt, som det kunne have taget sig ud for godt 100 år siden. I *Herregårdskøkkenet* buldrede ilden lystigt i komfuret, mens der blev bagt metervis af brune kager, vaniljekranse, pebernødder, jødekager, julekringler og finskbrød. Udstillingsmæssigt blev året

Bestyrelsesformand Bent Hansen åbnede udstillingen Herrenes Herregård – Billard og cigarer og fik overrakt en ægte cubansk cigar. Foto: Gammel Estrup – Herregårdsmuseet.

således sluttet af på festligste, mest juleagtige og atmosfæremættede måde.

Juleudstillingen og -satsningen generelt blev i høj grad styrket af, at museet havde ekstra midler til markedsføring. Midlerne til dette kom takket være stor opbakning fra venner af huset, der havde givet hver 200 kr. som skattefri gave til stedet. Bag-

grunden var, at SKAT også i 2015 fastholdt ordningen fra året før, hvor museer som Gammel Estrup – Herregårdsmuseet var i fare for at ryge af listen over godkendte, almennyttige foreninger og institutioner. At være på listen betyder blandt andet, at museet kan modtage arv, uden at denne skal beskattes. For at blive på listen var det derfor nødvendigt for mu-

Juleudstillingen Jul for herskab og tjenestefolk anno 1918 var traditionen tro et tilløbsstykke i 2015. Her ses den julepyntede Gule Stue med juletræ og julegaver. Foto: Gammel Estrup – Herregårdsmuseet.

seet at finde mindst 100 donorer, der hver skulle give museet 200 kr. Det er altså denne ordning, der har sikret museet balance i regnskabet i 2015, og samtidig gav det museet mulighed for blandt andet ekstra markedsføring af julen.

Udgivelser

I tilknytning til særudstillingen *På sporet af herregårdens kvinder* udgav museet et katalog med udstillingens fortællinger og billeder. I bogen kan man læse om nogle af de mange interessante kvinder, der gen-

nem tiden har præget livet og udviklingen på Gammel Estrup – lige fra magtfulde godsejerenker over handlekraftige husjomfruer til elegante grevinder og snarrådige tjenestepiger. I renæssancen løftede de fromme enker ofte ansvaret for såvel husholdningen som godsdriften, når manden var død, mens 1700-tallets kvinder – trods deres sarte ydre – mønstrede både magt og styrke til at styre godset og få deres børn frem i verden. Parallelt med herskabets kvinder levede herregårdens tjeneste- og køkkenpiger, der antalsmæssigt udgjorde en større del af husholdningen end deres adelige medsøstre, men som var langt mere usynlige. Takket være Dansk Center for Herregårdsforskning's undersøgelser og forskningsprojekter var det alligevel lykkedes at grave nogle af disse kvindeskæbner frem, så også deres historie kunne blive fortalt. Dem og mange flere historier og skæbner kunne man opleve i udstillingen *På sporet af herregårdens kvinder* – og altså efterfølgende også læse om i bogen af samme navn.

Også bogserien *Herregårdshistorie* lancerede et nyt bind i 2015. Da det var nummer 10 i rækken, markerede det samtidig en slags jubilæum, som naturligvis blev fejret med ekstra stor fornøjelse – især fordi serien jo for længst har bevist sit værd, og efterspørgslen har gjort, at flere af de første bind nu er udsolgt. Som de foregående år kunne man i årets udgave orientere sig bredt i det mangfoldige udvalg af spændende ny viden på herregårdsfeltet. Emnet *dannelse* havde en særlig fremtrædende plads, da museet

Agnes Eleonore Raben (1743-1808) er en af de kvinder, som man kan læse om i udgivelsen „På sporet af herregårdens kvinder“. Illustration: Gustav&hund.

gennem en årrække har satset målrettet på dette felt. Nyere forskning har vist, at social – og ikke mindst kulturel kapital – har afgørende betydning for børn og unges muligheder for at klare sig i livet. Etableringen af flere interessante og tilgængelige kulturtilbud i landdistrikterne har derfor ikke blot været en forudsætning for, at områdernes unge får mulighed for fremadrettet at tilegne sig den samme reference-ramme og kulturelle kapital, som jævnaldrende i hovedstadsregionen og de større byer. Den har også været et middel til at sikre sig, at deres forudsætning-

er for at klare sig i samfundet og på arbejdsmarkedet er blevet forbedret. Kulturinstitutioner som Gammel Estrup har således stadig en væsentlig rolle at udfylde i forhold til fremtidige generationer og deres dannelsesproces. I *Herregårdshistorie* kan man læse om både dannelsesrejsernes og dannelsesidealernes historiske udvikling og samtidig få helt aktuelle perspektiver på museers rolle i uddannelsen af nutidens unge.

Forskning og undersøgelser

Som nævnt ovenfor kom 2015 på mange måder til at stå i Europas tegn. Det lykkedes nemlig at skabe opmærksomhed om det internationale netværk, der gennem århundreder har eksisteret omkring herregårdene – et netværk, som blandt andet byggede på adelens dannelsesrejser rundt i Europa. Her kom man i kontakt med de nyeste internationale strømninger inden for kunst, kultur, videnskab og politik, og man tog naturligvis alle disse nye input med retur til Danmark, hvor de nye kontakter til førende kunstnere, filosoffer, modehandlere og håndværkere blev omsat på dansk jord. Museets forskningscenter, Dansk Center for Herregårdsforskning, var primus motor i denne udvikling og initiativtager til det spændende nye kapitel, som blev påbegyndt i 2015, hvor en række moderne internationale forbindelser blev knyttet mellem europæiske herregårdsforskere, museer og kulturarvsprojekter.

I årets løb kunne centeret glæde sig over to velafsluttede postdoc-projekter. Ph.d. og historiker Dorte Kook Lyngholm afrundede således sit forskningspro-

jekt *Uligheden for retten. Vilkår og rettigheder for tjenestefolk og landarbejdere på danske herregårde i 1800-tallet*. Via projektet blev der undersøgt retspraksis i sager om tjenesteforhold på godserne i perioden 1791-1921. Dermed havde Dorte Kook Lyngholm i sit projekt anvendt en hidtil ubenyttet kildegruppe til belysning af vilkårene for de mange i landområderne, der arbejdede for herregårdene, enten som tjenende ånder inde i de store huse eller på godssets store landbrug, i skovene eller i haverne. Projektet skabte ny viden om udviklingen i tjenestefolks lovfæstede forpligtelse til lydighed i deres retlige relation til godsejeren. Museet og centeret fik stor gavn af projektets resultater, der har leveret materiale, inspiration og baggrundsviden for satsningen *De glemte arbejdere*, der blandt andet formidles via museets *skovarbejderhus i Mikkelsdal* og levendegørelsen af tjenestefolks liv og arbejde i hovedbygningen på Gammel Estrup. Projektets resultater blev ligeledes i høj grad aktualiseret i 2015, hvor 100-året for den grundlovsændring, der forbedrede rettigheder og vilkår for tjenestefolk og kvinder, blev markeret. Også forskningsprojektet *Det naturlige menneske og den iscenesatte herregård. Selvopfattelse afspejlet i stemning og indretning i danske herregårdshjem 1770-1850* blev rundet af i 2015. Projektet, der gennemførtes af centerleder og ph.d. Signe Boeskov, havde sin grundlæggende interesse i den adelige families navigation i en periode med store omvæltninger for den aristokratiske elite i Danmark. Særligt 1800-tallets første årtier bragte store økonomiske van-

skeligheder for mange herregårde med sig og har både i samtid og eftertid været forstået som en krisetid for miljøet. Via projektet er der blevet arbejdet med at belyse, hvordan det også samtidig var en periode, hvor herregårdskulturen udfoldede sig på nye interessante måder. Casestudiet illustrerede således, hvordan tidens strømninger gjorde deres indtog i herregårdsmiljøerne – dog i de særegne former, der afspejlede netop dette miljøes kulturelle sprog. Ligeledes trådte nye aspekter frem af den særlige historie om Gammel Estrups „vilde greve“ Jørgen Scheel (1768-1825) og hans spektakulære forsøg på at oppebære (en vaklende) status gennem et storstilet forbrug, der ikke mindst kom til udtryk i indretningen af herregårdene Gammel Estrup og Sostrup. Projektets resultater blev i 2014 anvendt som grundlag for en interiørudstilling på museet og har siden dannet baggrund for centerets formidling af periodens adelsliv og -idealer, herunder i en række arrangementer og medieindslag. Begge forskningsprojekter gennemførtes med støtte fra Slots- og Kulturstyrelsen.

Dansk Center for Herregårdsforskning igangværende ph.d.-projekt *Reformation og adel. En undersøgelse af reformationens påvirkning af den danske adel, ca. 1525-1560'erne*, der udføres af ph.d.-stipendiat Rasmus Skovgaard Jakobsen (religionsvidenskab og historie) og gennemføres i samarbejde med Aarhus Universitet, udviklede sig hastigt i 2015 og kastede nye resultater af sig. Projektet er en undersøgelse af reformationens påvirkning af dansk

Den „vilde“ greve Jørgen Scheel (1768-1825) var omdrejningspunkt for flere af Dansk Center for Herregårdsforskning's aktiviteter i 2015, blandt andet en moderne dannelsesrejse.

Foto: Roberto Fortuna.

elitekultur i begyndelsen af 1500-tallet og arbejder særligt med den første generation af reformationspåvirkede adelige fra udvalgte slægter. I 2015 indkredsede Rasmus Skovgaard Jakobsen interessante problemstillinger omkring de fysiske udtryk for den adelige identitet i tiden omkring reformationen i Danmark. Herunder hvordan adelen søgte legiti-

mering af sin magtposition og særstatus ved at leve op til et luthersk ideal, der blandt andet indebar at støtte tidens sociale og uddannelsesmæssige formål. Disse problemstillinger vil danne udgangspunkt for ph.d.-projektets arbejde i 2016 og forventes at kaste nyt lys over den historiske baggrund for den samfundsmodel, der præger Norden i dag. I 2016-17 skal Dansk Center for Herregårdsforskning finansieringsforpligtelse for ph.d.-projektet afvikles, og i 2015 bevilligede Aage og Johanne Louis-Hansens Fond støtte til denne finansiering, der gav forskningscenteret de nødvendige betingelser for at fortsætte det hidtil frugtbare samarbejde med Aarhus Universitet.

Ved slutningen af 2014 blev et nyt forskningsprojekt kaldet *Herregården mellem ideal og praksis* startet op. Projektet, der omhandler Gammel Estrups udvikling i herregårdens sidste beboede periode fra 1830 til 1930, afsluttes og formidles i 2016. Dette projekt har dannet parløb med museets restaurering og nyindretning af de to nyeste, spændende etaper i museets store udstillingsplan, der kronologisk fremadskridende formidler nye tider og nye aspekter af den danske herregårdshistorie. Et af projektets absolut største fortjenester har været, at det via et sandt stykke opklaringsarbejde har samlet nye og ukendte kildegrupper til denne periode i herregårdens historie. Hermed blev der kastet nyt lys over en tid i Gammel Estrup-historien, som tidligere – grundet en svag kildemæssig situation – har været dunkel sammenlignet med andre perioder. Ligeledes leve-

rede projektet indsigt i strategier for herregårdsfamilier som familien Scheel i perioden i midten af 1800-årene, hvor disse familier på baggrund af en krisetid i starten af århundredet skulle finde deres rolle i Guldalderdanmarks gryende nationale selvforståelse og begyndende økonomiske opblomstring. Projektet gennemføres af ph.d. og historiker Dorte Kook Lyngholm og er støttet af Kulturministeriets Forskningsudvalg.

I 2015 begyndte Dansk Center for Herregårdsforskning ligeledes et spændende forskningssamarbejde med dr.phil. Jesper Laursen, Moesgaard Museum. Jesper Laursen påbegyndte i efteråret således den forskning, der senere skal danne baggrund for en stor biografi om adels- og verdensmanden Mogens lensgreve Krag-Juel-Vind-Frijs til Frijsenborg. I sin tid som lensgreve, der faldt sammen med den store opblomstringsperiode i sidste halvdel af 1800-tallet kaldet „Herregårdenes Indian Summer“, indtog Mogens Frijs – med sin nærmest fyrstelige livsførelse – førstepladsen blandt sine højadelige standsfæller, når det gjaldt åbenlyse manifestationer af adelig suverænitet og eksklusivitet. Projektet skal undersøge, hvad der drev ham, og hvordan bestræbelserne kunne krones med held på Frijsenborg, der som en enlig jysk svale lå fjernt fra øernes gods-koncentrationer med dertil hørende toneangivende herregårdskultur. I projektet inddrages et hidtil ukendt arkivmateriale, der befinder sig på Frijsenborg. Projektet udføres af Moesgaard Museum i samarbejde med Dansk Center for Herregårdsforskning og er

Netværket ENCOUNTER (European Network for Country House and Estate Research) blev i oktober måned stiftet i forbindelse med en international konference på Gammel Estrup. Herregårdsforskere fra en række europæiske lande diskuterede den nordeuropæiske herregård og dens landskab på konferencen. Foto: Dansk Center for Herregårdsforskning.

støttet af Augustinus Fonden og Aage og Johanne Louis-Hansens Fond.

Dansk Center for Herregårdsforskning gennemførte også i 2015 et intensivt fondssøgningsarbejde for at kunne finansiere og igangsætte nye forsknings-

projekter i fremtiden. Bestræbelserne bar frugt, idet Slots- og Kulturstyrelsens Forskningsudvalg i sommeren 2015 bevilligede støtte til forskningsprojektet „Jeg synes, Diamanter passer ei paa mig“. *Herskabs- og kvinderoller under fremstilling i et dansk*

Forfatteren Carsten Jensen talte om den moderne dannelsesrejse og mødet med den multikulturelle verden i Riddersalen på Gammel Estrup den 31. januar. Arrangementet „Dannelsesrejsen“ bød også på indsigt i den historiske adelige dannelsesrejse og eksempler på familien Scheels rejser. Arrangementet var en del af projektet Herregårdene – en europæisk historie ved Dansk Center for Herregårdsforskning. Foto: Dansk Center for Herregårdsforskning.

herregårdsmiljø 1830-1885 til påbegyndelse i januar 2016.

Forskningsformidling

Den største samlende begivenhed for centerets formidlingsaktiviteter i 2015 var igangsættelsen af det store projekt *Herregårdene – en europæisk historie* i maj måned. Projektet, der vil blive afviklet i perioden 2015-17, sætter fokus på den midtjyske regions herregårdshistorie og kulturarv gennem en ny, international satsning på den tætte interaktion mellem regionens herregårde og europæiske strømninger. Med udgangspunkt i regionens over 200 herregårde skal det tydeliggøres, gennem publikums- og forskningsinitiativer samt digital formidling via hjemmeside og i landskabet, hvordan regionen i fortid og nutid har været åben mod fælleseuropæiske kulturelle tendenser. Projektet vil samtidig komme til at rumme et stærkt netværksaspekt, og i 2015 dannedes således forbindelser mellem en række europæiske aktører i forsknings- og kulturarvsbranchen samt en række kulturinstitutioner i den midtjyske region. Projektet er støttet af Region Midtjylland og Fonden Aarhus 2017 og vil munde ud i en række arrangementer i anledning af Aarhus som Kulturhovedstad i 2017.

Projektet dannede dog allerede i 2015 baggrund for adskillige formidlingsaktiviteter og arrangementer. Herunder afholdtes et stort heldags publikumsarrangement kaldet *Dannelsesrejsen* den 31. januar. Arrangementets kerne var en gentænkning af den historiske, adelige dannelsesrejse, der fik stor

betydning ikke bare for standens udvikling, men også for europæiske strømningers tilgang til landet i århundreder. Ved den velbesøgte begivenhed, der fandt sted i Gammel Estrups riddersal, kunne man høre sprogprofessor Jørn Lund og forfatter Carsten Jensen tale om den moderne dannelsesrejse og blive klogere på de historiske dannelsesrejser. I februar 2015 tog en af centerets forskere en stor flok af interesserede deltagere med på endnu en dannelsesrejse, nemlig en tur i adelsmandens og Europafareren Jørgen Scheels (1768-1825) fodspor rundt på hans djurlandske herregårde. Her fortaltes den fascinerende historie om denne rejsende greve og om herregårdene, der i grevens samtid afspejlede inspirationen fra Europa.

En anden stor begivenhed med tilknytning til projektet *Herregårdene – en europæisk historie* var afholdelsen af den internationale konference *European Encounters – estates and landscapes*, der afholdtes i oktober på Gammel Estrup. Konferencen, der havde herregården og herregårdslandskabet som europæisk kulturarv som sit tema, samlede omkring 40 forskere og fagfolk fra en lang række europæiske lande. Konferencen var støttet af Region Midtjylland, Fonden Aarhus 2017 og Nordisk Kulturfond. På baggrund af konferencen stiftedes det internationale netværk *ENCOUNTER (European Network for Country House and Estate Research)* med Dansk Center for Herregårdsforskning som tovholder og sekretariat. ENCOUNTER-netværket er i vækst, og en række af konferencer,

Herregårdens store samlinger var et af temaerne ved årets Forskningens Døgn-arrangement på Dansk Center for Herregårdsforskning. På denne dag kunne man som besøgende på Gammel Estrup sætte sin egen samling sammen ud fra en spændende blanding af genstande. For fortidens adelige samlere var kunst og videnskab i høj grad to sider af samme sag, og dagens samlingsbyggere fik som opgave at bedømme, hvilke ting i deres samling der var henholdsvis „naturlige“ og „kunstige“.
 Foto: Dansk Center for Herregårdsforskning.

møder og seminarer er planlagt til afvikling i de kommende år. Netværket ønsker også at indgå fællesskab om konkrete forskningsprojekter om de europæiske herregårde og planlægger både forsker-

udveksling og større forskningsansøgninger i den nærmeste fremtid.

Dansk Center for Herregårdsforskning var i 2015 også vært for et formidlingsarrangement i anled-

ning af vidensfestivalen *Forskningens Døgn*. Den 25. april indbød centeret således børn og familier til at bruge herregården som eksperimentarium og udforske tidligere tiders videnskabelige metoder og instrumenter i de adelige familiers samlinger. Samtidig fik børnene mulighed for at sammensætte deres egen samling af særlige og mærkelige genstande og derigennem få indsigt i fortidens forståelse af sammenhængen mellem videnskab og kunst.

Centerets personale formidlede desuden herregårdsforskningen gennem en række artikler. Dorte Kook Lyngholm fik antaget artiklen „*Pligten til lyddighed. Tjenestefolk og landarbejderes retsstilling på danske herregårde i 1800-tallet*“ i det fagfællebedømte tidsskrift *temp – tidsskrift for historie*. Ligeledes stod centerets folk bag en række formidlingsartikler udgivet i antologiserien *Herregårdshistorie*. Centeret lancerede i samarbejde med historieplatformen *danmarkshistorien.dk* i 2015 også et stort tema om danske herregårde, bidrog med en temaartikel om tyendes retsstilling i anledning af grundlovsjubilæet samt flere faglige introduktionsfilm om de danske herregårde. Centerets forskere holdt også i 2015 en række foredrag og oplæg, der formidlede herregårdshistorien i både faglige og populære kredse. Herunder: 11.2.2015: Rasmus Skovgaard Jakobsen på Aarhus Universitet: „*Holger Rosenkrantz og adelige forståelsesrammer under Christian IV*“. 16.4.2015: Mikael Frausing og Signe Boeskov i Ridehuset i Aarhus: *Herregårdene – En europæisk historie. Præsentation*. 25.4.2015: Signe

Boeskov på Gammel Estrup: „*Om samlinger og grever*“. 30.5.2015: Mikael Frausing på Hald Hovedgaard „*Region Midtjylland som herregårdslandskab*“. 19.6.2015: Rasmus Skovgaard Jakobsen på Aarhus Universitet: „*Holger Rosenkrantz og adelige forståelsesrammer under Christian IV*“. 17.9.2015: Signe Boeskov på netværksseminar, Odense Bys Museer: „*Shopping – from the European City to the Danish Manor House. Jørgen Scheel (1768-1825), an aristocratic consumer*“. 28.10.2015: Rasmus Skovgaard Jakobsen på University of St. Andrews: „*Creating a Lutheran brand: The Danish nobility and the Reformation in Denmark c. 1536-1660*“. 17.11.2015: Signe Boeskov i Kristrup Højskoleforening: „*Herregård og herskab. Familien Tang og Nørre Vosborg 1850-1920*“. 30.11.2005: Mikael Frausing på Gammel Estrup: „*Herregårdene – en europæisk forbindelse*“. 7.12.2015: Rasmus Skovgaard Jakobsen på Aarhus Universitet: „*The Greater Noble Household, c. 1536-1596*“.

Forskningsnetværk og -samarbejde

Dansk Center for Herregårdsforskning blev – som nævnt – tovholder og sekretariat for det nye europæiske herregårdsforskningsnetværk *ENCOUNTER*. Britta Andersen, der er formand for Dansk Center for Herregårdsforsknings bestyrelse, blev ligeledes formand for netværkets styregruppe, der består af seks personer (fra Norge, Sverige, Holland, Tyskland, England og Danmark), som hver især repræsenterer et europæisk fagmiljø med fokus på herregårdsforsk-

ning og -formidling. Etableringen af dette netværk var en milepæl for forskningscenteret, som hermed kunne udvide de gode takter fra netværksarbejdet i Danmark og i Norden med en længe ønsket europæisk dimension til gavn for herregårdsforskningen. Centeret forventer sig meget af dette netværk i fremtiden og ser frem til at være en af drivkræfterne bag udviklingen af netværket og dets aktiviteter omkring et oplagt fælleseuropæisk fagligt felt.

Dansk Center for Herregårdsforskning er tovholder for konference- og netværksfællesskabet *Nordisk Slots- og Herregårdssymposium* og det danske netværk *Herregårdspuljen* og formidler nyheder, meddelelser og samarbejdsflader mellem netværkenes medlemmer. Gammel Estrup var i september 2015 vært for det nordiske todages seminar *En kongelig Rejse - bygninger og mennesker i magtens centrum*, der med foredrag og ekskursioner belyste *Enevældens* økonomiske, politiske og sociale centrum; nemlig kongemagtens residens i hovedstaden. Dansk Center for Herregårdsforskning har desuden tilknytning til forskningsnetværkene *Reformatrisk teologi og konfessionskultur* og konsumptionsnetværket *Shop, consumer, city. Retailing, consumption and urban geographies 1660-2000*. Dansk Center for Herregårdsforskning har ydermere i 2015 indledt samarbejde med www.historiskatlas.dk.

Indsamling og registrering

Museets indsamling, registrering og bevaring var i 2015 tæt knyttet til museets fokus på 1800-tallet og

begyndelsen af 1900-tallet – herunder ikke mindst restaurerings- og formidlingsprojekterne på 2. sal i hovedbygningen. Første del af projektet lagde sig tidsmæssigt omkring perioden 1830 til 1860. På Gammel Estrup knytter perioden sig til Christen greve Scheel (1795-1844) og hans hustru, Christiane Pind (1796-1844). Deres ejertid på herregården var i høj grad præget af den fallit, der ramte familien i første del af århundredet. Her mistede slægten sit godsimperium, da Christens far, „Den vilde Greve“ Jørgen Scheel (1768-1825), satte familieformuen over styr. Da han døde i 1825, var kun Gammel Estrup tilbage, og selvom Gammel Estrup stadig var en stor herregård, var der alligevel langt til fordums storhed. I 2015 blev historien om Christen og hustruen, Christiane Pind, fortalt i *Billardsalen* og *Tårnbiblioteket* – begge funktioner, billard og bibliotek, lå gennem hele 1800-tallet på 2. sal. Tilsammen udgjorde de to rum herregårdens herreafdeling, hvor mændene kunne trække sig tilbage efter middagen og spille billard, kort, drikke avecer og ikke mindst ryge uden at genere damerne, som opholdt sig i dagligstuen på 1. sal.

Udgangspunktet for nyindretningen af *Billardsalen* var et inventarium fra 1855, som var det år, Christiane Pind døde – 11 år efter sin mand. Inventariet afspejler således boligindretningen i Christen og Christianes tid på Gammel Estrup. Af inventariet fremgik det blandt andet, at der i *Billardsalen* stod fire stumtjenere, som i moderne sprogbrug er blevet synonymt med noget, man bruger til at hænge frak-

*Det danske og øvrige nordiske netværk af herregårdsforskere mødtes i september omkring konferencen „En kongelig Rejse – bygninger og mennesker i magtens centrum“. Temaet var Christiansborg og Slotsholmen i København – enevældens økonomiske, politiske og sociale centrum. Konferencen afholdtes i Harsdorfsalen på Rigsarkivet i København.
Foto: Dansk Center for Herregårdsforskning.*

ker og hatte på. Det virkede umiddelbart lidt underligt, da gæsterne måtte formodes at være kommet af med frakker og hatte ved ankomsten til herregården før middagen. Så hvad skulle man dog bruge en stumtjener til i *Billardsalen*, hvor herrerne jo typisk kom efter middagen? Det var således kilde til stor undren, men efter undersøgelser på det engelske antikvitets-

marked viste det sig, at en stumtjener – på engelsk „dumb waiter“ – tidligere også blev brugt som betegnelse for en slags lav reol, hvorpå herrerne kunne stille deres drinks og lægge deres cigarer, mens de spillede billard. På denne måde kunne man begrænse antallet af tjenende ånder, så herrerne kunne gebærde sig lidt friere. Til alt held lykkedes det at finde to ens „dumb

waiters“ i England fra midten af 1800-tallet, som nu pryder *Billardsalen* med plads til askebægere, cigarer og portvinsglas.

Som en del af museets satsning på 1800-tallet indkom der i 2015 en kommode og et dameskrivebord fra Jarlsberg Gods i Norge. Møblerne, der formentlig er fremstillet i Danmark, er i nyrokoko-stil. Nyrokokoen var en del af historicismen, der vandt frem i slutningen af 1800-tallet, og hvor man – med udgangspunkt i tidligere tiders stilarter – skabte en helt ny stil. I indretningen af periodens herregårde var det en gennemgående tanke, at man gav hvert rum sin stilart afhængig af rummets funktion. I de rum, som man forbandt med den maskuline sfære, som for eksempel herreværelse, bibliotek og billardsal, søgte man tilbage til gotikken og renæssancen, mens man indrettede dagligstuen og kabinetterne, hvor især kvinderne opholdt sig, i nyrokoko-stil. De indsamlede møbler fra Jarlsberg skal fra sommeren 2016 indgå i den dagligstue fra slutningen af 1800-tallet, der som næste led i museets generalplan skal åbne i sommeren 2016. Til samme rum blev der ligeledes indsamlet et nodestativ fra perioden. Dagligstuen dannede nemlig ramme om familiens liv, hvor man – ud over at konversere og læse højt for hinanden – også spillede på flygel og sang sammen.

I 2016 åbner også et herskabeligt soveværelse, hvor historien om, hvordan herskabets soveværelser i 1800-tallet blev et fælles soveværelse for både herren og fru, vil blive fortalt. Sidste del af 1800-tal-

let var nemlig det moderne familieideals store udviklingsperiode – også i de danske herregårdsmiljøer. Primært fra de højborgerlige miljøer kom forestillingen om den fasttømrede kernefamilie forbundet af inderlige følelser. Det kærlige ægteskab var idealet, hvilket blandt andet kom til udtryk i, at ægtepar fik fælles soveværelse. Det nye familieideal stillede også nye krav til privatliv, og hvor soveværelset i 1700-tallet var et rum, hvor man kunne modtage særligt privilegerede gæster til te og kaffe, blev det i 1800-tallet et helt privat rum forbeholdt familien.

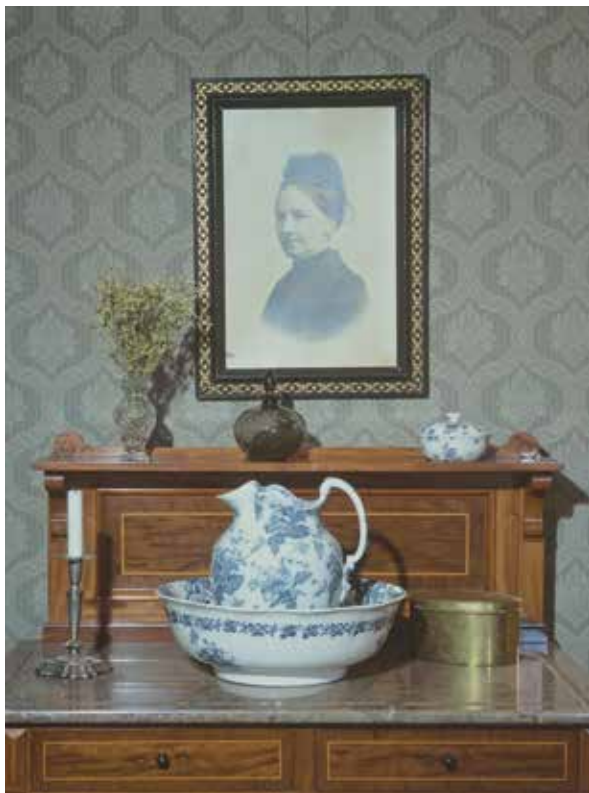
Genstande fra Gammel Estrup

Fra 1800-tallet stammer også det kaminur og den tilhørende potpourrikrukke, som museet fik tilbudt i foråret 2015. Da sættet ovenikøbet oprindeligt kom fra Gammel Estrup, var der ingen tvivl om, at det måtte erhverves. Giveren kunne fortælle, at sættet var blevet købt på en auktion på Gammel Estrup i 1920'erne – formentlig en af auktionerne i forbindelse med, at familien Scheel måtte opgive Gammel Estrup i 1926 og sælge en lang række af genstandene. Her blev størstedelen af husets møbler og inventar spredt for alle vinde, og det er museets primære indsamlingsopgave at erhverve genstande, der oprindeligt kommer fra Gammel Estrup. Det er ikke ofte, at disse genstande dukker op, så når de gør, står museet parat.

Fra Gammel Estrup – eller rettere fra et af de små skovarbejderhuse i skoven omkring Gammel Estrup – kom også en lille, smukt udskåret træeske, der formentlig var til frimærker. Æsken var udført af en

Til Billardsalen hørte en billardlampe, men desværre fandtes der ikke en i Gammel Estrups samling. Det viste sig særdeles vanskeligt at opspore en lampe, der kunne passe i størrelse, udseende og datering til Gammel Estrups store billardbord. Men efter mange efterlysninger på herregårde og hos antikvitethandlere i ind- og udland dukkede en fin fransk billardlampe fra midten af 1800-tallet op – i Albuquerque, New Mexico af alle steder! Hvordan den er endt så langt fra sit hjemland, vides ikke, men efter en lang rejse over Atlanten kunne den smukke lampe omsider komme til ære og værdighed i Billardsalen på Gammel Estrup. I baggrunden ses – ved siden af sofaen – de to såkaldte „stumtjenere“. Foto: Kirsten Nijkamp.

I 2015 erhvervede museet et meget smukt blomstret servantestel bestående af vaskefad og kande. Sættet kommer oprindeligt fra den djurslandske herregård Sostrup, som i århundreder tilhørte slægten Scheel på Gammel Estrup. Servantestellet skal være en del af et herskabeligt soveværelsesinteriør, som skal åbne i sommeren 2016. Foto: Kirsten Nijkamp.

skovarbejder ved navn Christian Krag i 1930'erne. Krag boede i et af de tre skovarbejderhuse, der blev opført i 1929 i *Lunden*, den lille skov ved Gammel

Estrup. Husene blev opført af hofjægermester Valdemar Uttental – svigersøn til Gammel Estrups sidste greve, Christen Scheel. Ved Christen Scheels død i 1926 var familien nødsaget til at sælge herregården, og to år senere købte Uttental blandt andet hovedbygningen og skovstykket *Lunden*. Da han købte Løvenholm Gods året efter, kom skovdriften i *Lunden* herunder. Det ene af de tre huse, *Mikkelsdalhuset*, blev i 2014 restaureret og indrettet som skovarbejderbolig og danner i dag udgangspunkt for museets formidling af herregårdens jordløse arbejdere. I et af de andre huse, som i dag er revet ned, boede Christian Krag. Han arbejdede som skovarbejder under Løvenholm, og i sin sparsomme fritid udførte han træskærerarbejde. Den lille æske indgår i dag i museets udstilling.

Med til historien om herregårdens skovdrift hører indsamlingen af en bloksav fra herregården Giesegård på Sjælland. Bloksaven stod på herregårdens savværk, hvor den udsavede planker. På bloksaven er der et vandretliggende savblad, som føres frem og tilbage, mens den træstamme, der opskæres, føres frem mod bladet på en bevægelig vogn. Når snittet er fuldført, trækkes vognen tilbage. Saven fra Giesegård hørte til de store af slagsen, der kunne save stammer med en diameter på én meter og med en længde på 7,5 meter! Det er et stort ønske fra museets side, at saven på sigt stilles op og indgår i museets formidling af herregårdenes skovdrift og savværker.

Historien om skovarbejderhuset og herregårdens skovdrift er en del af den større satsning, museet har

Fransk Louis Seize-ur fra slutningen af 1700-tallet erhvervet på auktion 2015. Uret havde en spændende historie, der knyttede sig til en af Gammel Estrups mest farverige personer – Jørgen Scheel (1768-1825) – der gennem sin ejertid formåede at sætte familiens enorme godsimperium over styr. En stor del af pengene blev brugt på kunst, litteratur, naturvidenskabelige instrumenter og rejser. En interesse, der måske blev grundlagt, da han som ung mand tog på dannelsesrejse til blandt andet Tyskland og Frankrig. Med på turen havde den unge greve den senere biskop i Viborg Jens Bloch, som fik uret af Jørgen Scheel som tak. De to holdt kontakten til hinanden gennem en stor del af livet, og brevvekslingen mellem dem tyder på et dybtfølt venskab. Senere arvede en professor, Anton Dorph, uret fra sin mor, der var født Bloch, og herefter har det været i familien Dorphs eje. Foto: Kirsten Nijkamp.

på den del af herregårdens kulturmiljø, der ligger uden for hovedbygningen og som i høj grad relaterer sig til herregårdens drift. Herunder hørte også indsamlingen af et isopbevaringshus fra 1880'erne. Det kun otte kvadratmeter store bindingsværkhus med stråtag stod oprindeligt på herregården Skaføgård på Djursland, men var siden blevet taget ned og genopført på Frilandsmuseet Hjerl Hede. Da et isopbevaringshus fra en herregård ikke falder ind under Hjerl Hedes formålsparagraf for indsamling, ønskede man at udskille det af museets samling, hvorfor Gammel Estrup – Herregårdsmuseet blev kontaktet for at høre, om det lille, fine hus måske atter kunne få en fremtid som en del af et helstøbt herregårdsmiljø. Det lille hus tjente oprindeligt som opbevaringssted for isblokke, som man huggede fra voldgrave og søer i vintermånederne. Huset var isoleret med tørv og andet materiale, hvilket betød, at man året igennem havde is til nedkøling af mælk og mælkeprodukter både fra herregårdens mejeri og i hovedbygningen, hvor der blev lavet mad til herskab og tjenestefolk. Arkivmaterialet fra Gammel Estrup afslører da også, at der her på stedet har været et isopbevaringshus i 1800-tallet, som desværre nu er forsvundet. I takt med ny køle- og fryseteknologi blev de små huse overflødiggjort, og mange af dem blev – ligesom Gammel Estrups – revet ned, og i dag er der kun ganske få tilbage.

Herregårdsauktion på Knuthenborg

Det er museets primære indsamlingsopgave at erhverve genstande fra Gammel Estrup, men det er

Historien om isopbevaringshusene er vigtig for at forstå både den omfattende mejeridrift, som opstod på mange herregårde i slutningen af 1800-tallet, og for herregårdenes store husholdninger, som i vid udstrækning var baseret på selvforsyning med deraf følgende stort behov for nedkøling og bevaring af madvarer. Museet ønsker at fortælle denne historie til de besøgende, og der arbejdes derfor på at rejse midler til at genopføre dette isopbevaringshus fra Skaføgård på Gammel Estrup. Foto: Gammel Estrup – Herregårdsmuseet.

samtidig museets opgave at perspektivere Gammel Estrups historie til herregårdshistorien generelt, hvorfor museet tillige indsamler genstande fra andre herregårde. Det var derfor af stor interesse for museet, da herregården Knuthenborg på Lolland i foråret 2015 afholdt auktion over en lang række effekter. Det lykkedes blandt andet museet at erhverve et orientalsk rygebord fra sidste halvdel af 1800-tallet. Det passede som fod i hose med museets satsning på denne periode, og ikke mindst passede det perfekt ind i restaurerings- og formidlingsprojektet i *Billardsalen* og det tilstødende tårnværelse.

Rygning var en yndet og meget udbredt aktivitet blandt herrerne. Gammel Estrups kildemateriale afslører, at herskabet gennem 1800-tallet indkøbte et stort antal piber, cigarer, cigarrør og andet „cigartilbehør“. I perioden 1865-75 blev der for eksempel købt ikke færre end 38 piber og 24 cigarrør i en butik i Randers, og i 1867 blev der sågar indkøbt en barnepibe! Så rygning har været noget helt centralt for herrerne, og i 1800-tallet var det fortrinsvis langpiber, man benyttede. De lange piber var bedst egnede til at sidde med og gerne lidt tilbagelænet, hvilket forbinde piberne med afslapning, hygge og eftertænksomhed. Det egnede rygeværelserne sig godt til. Cigarerne kom frem i begyndelsen af 1800-tallet, hvor de spredte sig fra Spanien i forbindelse med Napoleonskrigene. De var en udpræget luksusvare, og langt op i århundredet var de forbeholdt elitens mænd – herunder naturligvis godsejerstanden. En yndet stil-

Mens herrerne efter middagen kunne slå sig løs med billard i Billardsalen, fungerede tårnværelset ved siden af som et mere roligt sted, hvor herrerne kunne trække ind og ryge cigarer eller pibe og spille kort. Rygebordet fra anden halvdel af 1800-tallet blev erhvervet på herregårdsauktionen på Knuthenborg i 2015 og indgår i det orientalsk inspirerede tårnværelse, der åbnede på 2. sal i 2015. Foto: Gammel Estrup – Herregårdsmuseet.

art til disse rygerum var den eksotiske, der voksede frem af tidens fascination af det orientalske. Også på Gammel Estrup var der tidligere et rygeværelse, men da der desværre ikke var spor af, hvordan værelset var indrettet i midten af 1800-tallet, måtte der med indretningen af tårnværelset tages udgangspunkt i lignende rum fra andre herregårde. Et par eksemp-

ler var „det tyrkiske rum“ på Egeskov, som nu er forsvundet, hvor vægge og lofter var draperet med rødt stof, og et tårnværelse på herregården Skarholt i Skåne, der også var skabt i orientalsk stil. I tårnværelset på Gammel Estrup blev således skabt en orientalsk „hule“, på baggrund af hvordan disse rum har set ud i tidens herregårde. Væggene blev beklædt

med silke i rødt og guld, og gardiner syet i samme stof, tæpper på gulvet og silkepuder i nicherne, som man kunne slænge sig i med sin langpibe. Det lille, fine orientalske rygebord fra Knuthenborg passede perfekt ind i rygeværelsets orientalske stil og bidrager på smukkeste vis til at skabe et helstøbt og stemningsfuldt interiør.

Fra tjenestefolkenes verden lykkedes det museet at erhverve to skomagerpendler fra omkring 1900 – lamper som oprindeligt har hængt i køkkenregionerne på herregården. Her ville også de to ringetavler i mahogni og med forgyldning, som museet også købte på auktionen, have hængt. Tavlerne blev brugt, når tjenestefolkene skulle hidkaldes af herskabet. Når herskabet ringede, kunne de ansatte hurtigt se på tavlens numre fra hvilket rum, der blev ringet. En stor fordel i et hus med mange rum og trapper.

Fra to af landets øvrige herregårde indsamlede museet i det forløbne år en 1700-tals taburet fra herregården Tølløse, som nu er udstillet i grevindens påklædningsværelse på første sal i hovedbygningen. Fra herregården Lønborggård og slægten Tranberg, der ejede herregården fra midt i 1800-tallet til 1939, indkom et soveværelse bestående af to senge, sengeborde og en kommode. Møblerne er fra omkring 1900 og fremstillet i tidens moderne skønvirkestil. De knytter sig således tidsmæssigt til den sidste del af Gammel Estrups historie som beboet herregård.

Alle de indsamlede genstande vil naturligvis indgå som registrerede genstande i museets samling, som er en del af det nationale elektroniske, registre-

ringssystem *Regin* og *Museernes Samlinger*. Disse forvaltes af Slots- og Kulturstyrelsen, som via Museernes Samlinger sikrer, at museernes registrerede genstande er elektronisk tilgængelige for offentligheden.

Bevaring og konservering

Gammel Estrups hovedbygning med de historiske interiører er på én gang museets største genstand, og – ifølge *Den Nationale Brugerundersøgelse* – den primære årsag til, at gæster besøger herregården. Det er således blandt museets hovedopgaver dels at bevare, dels at udvikle den fredede bygning og interiørerne til glæde for offentligheden og kommende generationer. For at systematisere indsatsen udarbejdede museets faglige personale i 2007/08 en generalplan for bevaring og nyformidling af hovedbygningen og interiørerne. Planen har indtil nu resulteret i en gennemrestaureret 1. sal, hvor 1700-tals interiørerne fortæller historien om herregården og ejerslægten op til 1800. I 2014 afsluttedes restaureringen og nyformidlingen af herregårdens interiører fra cirka 1800 til cirka 1830 på 2. sal, og i 2015 kom turen så til de interiører, hvor historien om tiden mellem 1830 til 1860 skulle fortælles. Med assistance fra Nationalmuseets bevaringsafdeling blev de to rum – *Billardsalen* og *Tårnværelset ved Billardsalen* – restaureret, og spor efter blandt andet original vægbeklædning og bemaling fra tiden omkring 1800-tallets midte blev afdækket bag tapeter og på paneler. I dag fremstår rummene som hel-

Ved en konservatorgennemgang af museets malerisamling viste det sig, at Jens Juel-portrættet af Christiane Mette Bille-Brahe trængte til konservering, og i 2015 lykkedes det at skaffe midlerne gennem Kulturhistorisk Kunstkonservering til at få konserveret portrættet hos Kunstkonserveringen, Afdeling Vest. I dag hænger portrættet af den unge grevinde igen på sin plads ved siden af portrættet af ægtemanden, Jørgen greve Scheel, i Salonen sammen med en perlerække af portrætter af Gammel Estrups ejerfamilie.

Foto: Roberto Fortuna.

støbte herregårdsinteriører fra midten af 1800-tallet og i en god bevaringstilstand.

Restaureringen af hovedbygningen og interiørerne fylder selvsagt meget i museets bevaringsaktiviteter, men der blev også plads til genstandskonservering i 2015. Blandt perlerne i museets samling findes et Jens Juel-portræt fra 1794 af Christiane Mette Bille-Brahe (1771-1844). Som kun 15-årig blev hun forlovet med sin fætter Jørgen Scheel til Gammel Estrup, og det kom til at besegle hendes skæbne. For den Jørgen, hun giftede sig med i 1790, var den selvsamme, som med sin fascination af naturvidenskab og tidens romantiske strømninger, sin samlermani, sin begejstring for rejser og selskabelighed bragte slægtens godsimperium ud over fallittens rand. Han har givetvis været et charmerende og levende menneske at være sammen med, men han bød hende nogle hårde prøvelser. Blandt andet rejste han rundt i Europa i ikke mindre end seks år, da hun var gravid og fødte et af deres børn. Hun tilgav ham meget, men i 1822 blev det alligevel for meget, og ægteskabet blev opløst. Jens Juel malede den unge, mildt smilende grevinde i 1794, mens fremtiden stadig tegnede lys og lovende, og før ulykkerne væltede ned over familien. Længe efter – i 1926 da familien endegyldigt mistede Gammel Estrup – tog den sidste greve, Christen Scheels, enke, Emma grevinde Scheel, maleriet med sig, da hun forlod Gammel Estrup. Nogle år senere solgte hun maleriet og to andre familieportrætter malet af Jens Juel til direktør Gorm Rasmussen. Herfra gik de i 1936 på auktion, hvor de blev solgt til familien Ahlefeldt-Laurvig på Eriksholm ved Holbæk. I år

I 2015 blev museumsformidler Helle Ingerslev Kristensen den velfortjente modtager af Birte og Peter Jensens legat – et legat, som en tidligere bestyrelsesformand har indstiftet til fordel for ansatte i Den Gamle By, Aktieselskabet Carl Christensen og Gammel Estrup. Helle blev i januar måned ansat som museumsformidler, efter at hun både havde været i praktik som studerende og skrevet speciale på Gammel Estrup. Helle er en person, man lægger mærke til – simpelthen fordi hun er så engageret, videbegærlig og ivrig efter at løse alle opgaver bedst muligt. Hun tænker altid på helheden og almenvellet. Selvom hun er lidt klejn at se på, så er der både muskler og stålsat vilje bag det ydre. Hun slæbte og regerede i 2015 lige så hårdt som museumsbetjentene, og hun var altid den første om morgenen, den sidste, der gik hjem, og den, der altid sagde: „Det vil jeg gerne“, når man stod med en opgave, som ingen andre havde lyst til at tage. Fagligt har hun også været en stor gevinst for Gammel Estrup. Dels er hun en dygtig historiker, dels er hun en talentfuld pædagog, hvilket i 2015 især kom til udtryk i hendes daglige arbejde med børn med særlige behov – hos Helle banker der simpelthen et stort hjerte både for kulturarven og for „alle de umuligste børn, som ingen andre holder af eller kan forstå“.

Foto: Gammel Estrup – Herregårdsmuseet.

2000 lykkedes det Gammel Estrup at købe maleriet tilbage fra Eriksholm.

Personale, netværk og bestyrelse

Gammel Estrup – Herregårdsmuseet og Dansk Center for Herregårdsforskning havde i 2015 14 årsværk, hvilket vil sige, at cirka 15-20 personer havde deres daglige gang i huset. Heriblandt nogle i praktik fra universiteterne og nogle i jobtræning, arbejdsprøvnin-
 g og afklaringsforløb fra de omgivende kommuner. Praktikanterne indgik i museets formidlingsafdeling året igennem. Således arbejdede stud.mag. i

historie og spansk Thomas Lund Ertbjerg fra Aarhus Universitet med museets herregårdsmarked, som løber af stablen hvert år den tredje weekend i juni måned. I 2015 var temaet „Soldater og krig i 1700-tallet“, da periodens militærhistorie er et overset kapitel i moderne dansk forskning på området. Line Moltrup Hansen var også i praktik på museet i forårssemesteret. Hun kom fra museologi på Aarhus Universitet

og havde fokus på renæssancens kvinder, hvilket blev omsat til aktiviteter både i og uden for skolernes ferier. Simone Wildau Hansen, som ligeledes kom fra museologi, og som havde gode evner for levende formidling, tog aktivt del i museets arbejde med skovarbejderhuset *Mikkelsdal* fra 1929. Simone arbejdede i det hele taget så intenst med formidlingen – herunder museets særlige kompetenceområde *børn og unge med særlige behov* – at hun efter endt praktikophold blev ansat som studentermedhjælper på museet, sideløbende med at hun samlede materiale til – og arbejdede på – sit speciale ved kunsthistorie på Aarhus Universitet. Michelle Hæstrup fra Aalborg Universitet arbejdede i sin praktikperiode med nogle af museets centrale formidlingsarrangementer, nemlig *Kulturnat*, efterårsferie, *Allehelgensaften* og jul, mens Anders Sinding fra teologi på Aarhus Universitet tog fat på herregårdens kirker – det vil sige arbejdet med at indsamle og dokumentere viden om kapeller, gravmæler og kirker. Anders viste sig også at være til uvurderlig hjælp i forbindelse med organisering og afvikling af en international konference, som Dansk Center for Herregårdsforskning var vært ved i starten af oktober måned. Dorte Ougaard og Anders Sørud Madsen var begge i virksomhedspraktik på museet i løbet af 2015. De arbejdede henholdsvis med blandt andet *grundlovsfejringen* og redigering af bogen *Herregårdshistorie*, og begge blev også efterfølgende ansat på museet i en periode.

Ud over praktikanter, folk i virksomhedspraktik og arbejdsprøvning havde museet i 2015 hyret an-

lægsgartnerfirmaet Torben Jensen ApS, der i samarbejde med et hold af udviklingshæmmede under ledelse af en pædagog og en gartner fra Norddjurs Kommune stod for havens pasning. Også museets netværk på 175 frivillige ydede en enestående og ulønnet indsats i forbindelse med museets mange formidlingsaktiviteter, og sidst, men ikke mindst tog det faste personale i tæt samarbejde med projektansatte forskere og formidlere en ordentlig tårn på museet året igennem. Det er utrolig væsentligt for museet at kunne trække på netop disse menneskers store faglige viden, kapacitet og ressourcer, når de utallige arrangementer, udstillinger, levendegørelse og daglige publikumsbetjening skal realiseres. Sammen med den essentielle økonomiske støtte fra fondene var et vigtigt element i museets succes i 2015 således også det overordentlig store engagement, initiativ og den iverigdom, som de tilknyttede medarbejdere og det frivillige netværk ydede Gammel Estrup i 2015. Uden disse engagerede mennesker intet museum!

Til slut

I 2015 havde museet – i lighed med året før – fokus på børn med særlige behov. Et tema, som museet valgte at tolke bredt, idet det ikke alene var børn med svær ADHD og autisme, der var i fokus. Også flygtningebørn var i søgelyset, da de jo definitions-mæssigt må befinde sig i en uvant og presset situation, fordi de har forladt deres hjemland og alle deres vante og kendte omgivelser, venner og familie. Disse børn må derfor på alle måde være udsatte og have helt særlige behov

På årets sidste adventssøndag var der lagt op til topopgør, da de to lokale herregårdsfruer – og bestyrelsesmedlemmer – Anna von Lowzow fra Estruplund og Anne Sophie Gamborg fra Møllerup dystede i disciplinen julebag. De mange fremmødte gæster kunne opleve de to duellanter med sved på panden og i dyb koncentration ved det store brændekomfur i Herregårdskøkkenet. Begge herregårdsfruers bagværk blev lavet efter traditionelle opskrifter fra deres mormødre. Der var derfor skarp konkurrence mellem de to velsmagende bud på årets vaniljekrans, og konkurrencen måtte til sidst afgøres ved blindsmagning af dommerteamet bestående af museumsdirektør Britta Andersen og museumsinspektør Marie Andersen. Dommerne var yderst begejstrede for den lækre smag af mandler, der var fremtrædende i Anne Sophie Gamborgs familieudgave af vaniljekransene. Det blev dog konkurrenten, Anna von Lowzow, der løb af med sejren. Dommerne lagde blandt andet vægt på håndlag/færdigheder, smag, udseende og konsistens, og vindervaniljekransene var desuden både knasende sprøde, helt tynde og havde en herlig smag af den vanilje, der møjsommeligt var taget ud af vaniljestængerne ved bordet i Herregårdskøkkenet. Hvilken opskrift man foretrækker, vil dog altid være et spørgsmål om smag og behag, så derfor fik publikum naturligvis lov til også at smage, ligesom de kunne tage opskrifterne med hjem og selv forsøge sig med de to versioner af vaskeægte herregårdsvaniljekrans.

Foto: Gammel Estrup – Herregårdsmuseet.

i forhold til de fleste danske børn på samme alder. Hertil kommer, at flygtningebørnene, som kommer fra en anden og anderledes kultur end den danske, har behov for at lære om den nye, danske kultur, de møder i det land, hvor de mere eller mindre tilfældigt er endt efter flugten fra krigshærgede og urolige områder i verden. Ved at lære om, og med tiden forstå, den kultur, de nu skal være en del af fremover, får de en bedre chance for at klare sig fremadrettet – først og fremmest i det danske uddannelsessystem, men dernæst også, når de senere skal ud på arbejdsmarkedet. Samtidig kan et sådant kulturmøde også tilføre museet ny viden, nye erkendelser og nye perspektiver på egen og andres kultur. I december indledte museet derfor et samarbejde med Røde Kors, hvor flere grupper af flygtningebørn besøgte museet og var i dialog med museets dygtige undervisere og formidlere. I forbindelse med et sådant kulturmøde duellerede formidler Helle Ingerslev Kristensen med „Syrienmesteren“ i kuglespil. Drengen fra Syrien havde over 30 forskellige marmorkugler i sin samling – som han havde måttet efterlade i Syrien – og var således en dreven mester, som den danske formidler i gamle lege godt kunne udfordre, men bestemt ikke slå! Begge fik under alle omstændigheder nye vinkler på egen og modstanderens kultur – værdifulde erfaringer for museet i det videre arbejde med at udvikle og målrette formidlingen for børn med særlige behov.

Fællesbillede fra Gammel Estrup Herregårdsmarked – en af de begivenheder, hvor museet trækker på sit store netværk af dygtige frivillige. Foto: Jørgen Vest.

Tak til:

15. Juni Fonden

A.P. Møller og Hustru Chastine Mc-Kinney Møllers Fond til almene formaal

Arbejdsmarkedets Feriefond

Augustinus Fonden

BDO Statsautoriseret revisionsaktieselskab

Bergiafonden

C.A.C. Fonden

Den Ingwersenske Fond

Djurslands Bank A/S

ELRO Fonden

Fabrikant Albert Nielsens og Hustru Anna Nielsens Fond

Farumgaard-Fonden

Fonden Aarhus 2017

Forsknings- og Innovationsstyrelsen

Frantz Hoffmanns Mindelegat

Friluftsrådet

Grosserer, Konsul N.C. Nielsens Fond til støtte for Almennyttige Formål

Hedeselskabet

Helen og Ejnar Bjørnows Fond

HUJ A/S

Inge og Asker Larsens Fond

Johanne og Ejnar Flach-Bundgaards Fond

Jyllands-Postens Fond

Knud Højgaards Fond

Løvenholm Fonden

Margrethe og Johs. F. la Cours Fond

Norddjurs Kommune

Nordisk Kulturfond

Region Midtjylland

Skibsreder Carsten Brebøls Almennyttige Fond

Slots- og Kulturstyrelsen

Stiftelsen Clara Lachmanns Fond

Aage og Johanne Louis-Hansens Fond

Aarhus Kommune

Mediesponsor: Jyllands-Posten

